

भूमि सम्बन्धी समस्या समाधान आयोग, २०७६

वारम्बार सोधिने प्रश्नहरू

भूमिहीन सुकुम्वासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउने र अव्यवस्थित वसोवासीलाई वसोवासको व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनका लागि देहाय वमोजिम व्याख्या गरिएको छ ।

१. भूमिहीन सुकुम्वासी भन्नाले कसलाई बुझाउँदछ ?

नेपाल राज्यभर आफ्नो वा आफ्नो परिवारको स्वामित्वमा जग्गा जमिन नभएको र आफ्नो वा आफ्नो परिवारको आयआर्जन, स्रोत वा प्रयासबाट जग्गाको प्रबन्ध गर्न असमर्थ व्यक्ति सम्भन्धु पर्छ र सो शब्दले निजप्रति आश्रित परिवारका सदस्यलाई समेत जनाउँदछ । (भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१)

२. भूमिहीन दलित भन्नाले कसलाई बुझाउँदछ ?

राष्ट्रिय दलित आयोग ऐन, २०७४ अनुसार राष्ट्रिय दलित आयोगको सिफारिसमा नेपाल सरकारले परिभाषित गरेको समुदाय अन्तर्गतका व्यक्ति र निजका परिवारलाई दलित भन्ने बुझिन्छ । नेपाल राज्यभर आफ्नो वा आफ्नो परिवारको स्वामित्वमा जग्गा जमिन नभएको र आफ्नो वा आफ्नो परिवारको आयआर्जन, स्रोत वा प्रयासबाट जग्गाको प्रबन्ध गर्न असमर्थ दलित व्यक्ति र निजप्रति आश्रित परिवारका सदस्यलाई भूमिहीन दलित बुझाउँदछ ।

३. अव्यवस्थित वसोवासी भन्नाले कसलाई बुझाउँदछ ?

सरकारी, ऐलानी, पर्ति वा सरकारी अभिलेखमा वन जनिएको भएतापनि लामो समय देखि आवाद कमोत गरी घर टहरा बनाई वसोवास गरेका भूमि सम्बन्धी ऐनको दफा ५२(ग) को उपदफा (३) को आधारमा वर्गिकरण गरीएका व्यक्तिलाई सम्भन्धु पर्दछ र सो शब्दले निजप्रति आश्रित परिवारका सदस्य समेतलाई बुझाउँदछ । (भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१)

४. भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्वासी र अव्यवस्थित वसोवासीको परिवार भन्नाले केलाई बुझिन्छ ?

भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्वासी र अव्यवस्थित वसोवासीको परिवार भन्नाले निजहरूको पति,पत्नि, बाबु, आमा, र छोरा, छोरी सम्भन्धु पर्दछ । तर सो शब्दले कानून वमोजिम अंशवण्डा गरी मानो छुट्टिइ आ-आफ्नो पेश व्यवसाय गरी वसेको परिवारको सदस्यलाई जनाउने छैन । (भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१)

५. ऐलानी जग्गा भनेको कस्तो जग्गा हो ?

सरकारका नाममा दर्ता भए वा नभएको, सरकारी अभिलेखमा वन जनिएको भएतापनि लामो समयदेखि आवाद कमोत गरिआएको वा तत्कालिन समयमा आवादकमोत गर्न दिएको जग्गालाई सम्भन्धु पर्दछ । (भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१)

६. सरकारी जग्गा भन्नाले कस्तो जग्गालाई बुझाउदछ ?

“सरकारी जग्गा ” भन्नाले नेपाल सरकारको हक, स्वामित्व, नियन्त्रण वा अधीनमा रहेको सरकारी घर,भवन वा जग्गा, सडक, बाटो वा रेल्वे,वन, जंगल वा वन जंगलमा रहेका रुख, बुट्यान, नदी, खोलानाला, ताल, पोखरी तथा त्यसको डिल, नहर कुलो वा ऐलानी, पर्ती जग्गा, खनिज वा खनिजपदार्थ, हिमाल, भिर पहरा, डगर, बगर, सार्वजनिक बगैँचा, सार्वजनिक, सामुदायिक, गुठी वा कुनै व्यक्तिको नाममा रहेको जग्गा बाहेकको अन्य जग्गा सम्भन्धु पर्छ । (मालपोत ऐन २०३४ को परिच्छेद-१ को ख २)

७. सार्वजनिक जग्गा भनेको कस्तो जग्गा हो ?

सार्वजनिक प्रयोगका लागि रहेका परापूर्वकालदेखि रहेको घर, जग्गा, ढल वा बाटो, कुवा, पँधेरो, पानीघाट, इनार, पोखरी तथा त्यसको डील, गाईवस्तु निकाल्ने निकास, गौचर, खर्क, अन्त्यष्टिस्थल, चिहान, मसानघाट समाधिस्थल कब्रिस्थान रहेको जग्गा, पाटी, पौवा, देवल, धार्मिक उपासनास्थल, स्मारक, मठ, मन्दिर, चैत्य, गुम्वा, स्तूप, मस्जिद, इदगाह, कब्रिस्थान, गिर्जाघर, चोक, डबली, चौतारी वा सो रहेको जग्गा, हाट, मेला, सार्वजनिक रुपमा मनोरञ्जन गर्ने वा खेलकुद गर्ने ठाउँ रहेको जग्गा, सार्वजनिक प्रयोजनको लागि कसैले प्रदान गरेको निजी जग्गा वा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक जग्गा भनी तोकिदिएको अन्य जग्गा सम्भन्नु पर्छ । (मालपोत ऐन २०३४ को परिच्छेद-१ को ख३)

८. भूमि सम्बन्धी समस्या समाधान आयोगले कहिलेदेखी काम शुरु गर्छ ?

आयोगले गठन भए देखिनै निरन्तर कार्य गरिरहेको छ । हालसम्म आयोगले विविध क्षेत्रका सरोकारवाला प्रतिनिधी एवं विज्ञहरूसँग छलफल गरी आवश्यक आधार, मापपदण्ड र कार्यविधी तर्जुमा गर्ने, लगत व्यवस्थापनको लागि प्रणाली विकास गर्ने, निवेदन फाराम तयार गर्ने, नापीका विभिन्न विधीहरूको परिक्षण गर्ने लगायतको कार्य गरिरहेको छ । आयोगले २०७७ कात्तिकको तेस्रो साताबाट भूमिहीन सुकुम्वासी र अव्यवस्थित बसोवासीको लगत संकलन कार्य शुरु गर्ने गरी अन्तिम तयारी गरिरहेको छ ।

९. आयोगले सबै स्थानीय तहमा एकैपटक कार्य गर्छ ?

प्रविधिक जनशक्तिको उपलब्धता, स्रोत व्यवस्थापन आदि कारणले एकै चोटी सबै स्थानीय तहमा आयोगले कार्य गर्दैन । जिल्ला समिति गठन भएपछि संख्यात्मक हिसावले भूमिहीन र अव्यवस्थित बसोवासीको समस्या कम भएका हिमाली र पहाडी जिल्लाका सबै स्थानीय तहमा एकै पटक कार्य शुरु हुनेछ । बढि समस्या भएका २७ जिल्लाहरूमा भने स्थानीय तहको तत्परता, स्रोतको उपलब्धता, प्रविधिक जनशक्तिलाई ध्यानमा राखी चालु आर्थिक वर्षमा एक सय स्थानीय तहमा कार्य गरिनेछ ।

१०. भूमिहीन सुकुम्वासी र अव्यवस्थित बसोवासीले निवेदन कहाँ बुझाउने ?

भूमि सम्बन्धी समस्या समाधान आयोगले निर्णय गरी भूमिहीन सुकुम्वासी र अव्यवस्थित बसोवासीको लगत संकलन वारेको ३५ दिने सूचना राष्ट्रिय सञ्चार माध्यमबाट प्रकाशन गरिनेछ । उक्त सूचना सम्बन्धित स्थानीय तहले समेत स्थानीय सञ्चारमाध्यम मार्फत प्रचारप्रसार गर्नुपर्नेछ । सो सूचना अनुसार लगत संकलनकर्ता सम्बन्धित घर जग्गामा मै गई लगत संकलन गर्नेछन वा सो हुन नसकेमा सम्बन्धित व्यक्तिले सम्बन्धित वडा कार्यालयमा तोकिएको ढाँचामा प्रमाण कागजात सहित निवेदन बुझाउन सक्नेछन् ।

११. निवेदन फाराम भर्नको लागि कुनै शुल्क वा दस्तुर लाग्छ की/लाग्दैन ?

निवेदन फाराम भरी बुझाउन कुनै प्रकारको शुल्क वा दस्तुर लाग्दैन ।

१२. जिल्ला समितिमा को को रहन्छन् ? तिनको काम के हो ?

देहाय बमोजिम जिल्ला समितिमा ७ जना पदाधिकारी र सदस्य रहने छन् ।

नेपाल सरकारले नियुक्त गरेको व्यक्ति	-अध्यक्ष
नेपाल सरकारले नियुक्त गरेको एक जना विज्ञ सहित दुई जना	-सदस्य
प्रमुख, सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालय	-सदस्य
प्रमुख, सदरमुकाम स्थित नापी कार्यालय	-सदस्य

प्रमुख, भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय

-सदस्य

जिल्ला समन्वय अधिकारी

-सदस्य सचिव

जिल्ला समितिको मूल काम देहाय बमोजिम रहेको छ ।

- (क) आयोगले प्रत्यायोजित गरेका अधिकारको अधीनमा रही प्रदेश सरकार र जिल्ला भित्रका स्थानीय तहसँग आवश्यक समन्वय गर्ने,
- (ख) स्थानीय तहका पदाधिकारीहरूलाई अभिमुखिकरण तालिम दिने,
- (ग) सरोकारवालाहरूसँग छलफल र अन्तरक्रिया गर्ने,
- (घ) प्रगति विवरण मासिक रूपमा आयोगमा पठाउने, देखिएका समस्या जिल्लास्तर मै समाधान गर्ने,
- (ङ) समाधान गर्न नसकिने समस्याहरू भए आवश्यक निकाशाको लागि आयोगमा लेखि पठाउने,
- (च) स्थानीय तहबाट भए गरेका कार्यको नियमित अनुगमन गर्ने ।

१३. जिल्ला समितिको कार्यालय कहाँ रहन्छ ?

सम्बन्धित जिल्लाको जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालयमा जिल्ला समितिको कार्यालय रहन्छ ।

१४. स्थानीय तहमा गठन हुने सहजीकरण समितिहरूको स्वरूप कस्तो रहेको छ ?

भूमिहीन सुकुम्वासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउन र अव्यवस्थित बसोवासीको व्यवस्थापन कार्यलाई सहयोग गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहको केन्द्र र वडामा देहाय अनुसारको सहजीकरण समिति रहने छ ।

स्थानीय तहमा रहने सहजीकरण समितिको संरचना

- (क) स्थानीय तहको अध्यक्ष वा प्रमुख - संयोजक
- (ख) स्थानीय तहका उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख -उपसंयोजक
- (ग) सम्बन्धित स्थानीय तहमा क्रियासिल रहेका राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त राजनीतिक दलका प्रमुख वा निजले तोकेको प्रतिनिधी -सदस्य
- (घ) कार्यपालिका सदस्यहरू मध्येबाट एक दलित महिला सहित दुई महिला - सदस्य
- (ङ) संयोजकले मनोनयन गरेका भूमि, आवास लगायतका क्षेत्रमा काम गरिरहेका संघ/संस्थाका प्रतिनिधि -कम्तीमा १ महिला सहित २ जना)-सदस्य
- (च) प्रमुख प्रशासीय अधिकृत-सदस्य सचिव

वडा स्तरमा रहने सहजीकरण समितिको संरचना

- (क) वडा अध्यक्ष-अध्यक्ष
- (ख) वडा सदस्यहरू-सदस्य
- (ग) सम्बन्धित वडा अध्यक्षको सिफारिसमा स्थानीय तहका प्रमुख वा अध्यक्षले मनोनयन गरेका भूमि आवास लगायत क्षेत्रमा काम गरिरहेका संघ/संस्थाबाट कम्तीमा एक महिला सहित दुईजना प्रतिनिधि-सदस्य
- (घ) वडा सचिव-सदस्य

१५. आयोगले कस्ता कस्ता समस्याको समाधान गर्छ ?

आयोगले देहायका विषय संग सम्बन्धित समस्या समाधान गर्छ ।

- (क) भूमिहीन सुकुम्वासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउने,
- (ख) अव्यवस्थित बसोवासीको व्यवस्थापन,

(ग) विगतका आयोग, कार्यदल र समितिले गरेका अधुरा काम

१६. भूमिहीन सुकुम्वासीलाई कति क्षेत्रफल सम्म जग्गा उपलब्ध गराइन्छ ?

आयोगले भूमिहीन सुकुम्वासीको परिवारलाई एक पटकका लागि बढीमा देहाय बमोजिमको क्षेत्रफलको जग्गा उपलब्ध गराउनेछ ।

(१) काठमाडौं उपत्यका र महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका तथा नगरपालिकाको शहरीक्षेत्रमा एकसय तीस वर्ग मिटर ।

(२) उपखण्ड (१) मा उल्लिखित क्षेत्र वाहेकको अन्य क्षेत्रमा तीन सय चालीस वर्ग मिटर
(भूमि सम्बन्धी अठारौं संसोधन नियमहरू २०७७)

१७. यस अधि सरकारबाट जग्गा पाइसकेको व्यक्तिले सो जग्गा बेची सकेर पुनः भूमिहीन भएको अवस्थामा फेरी यस आयोगबाट जग्गा पाउँछ कि पाउदैन ?

यसअधि सरकारबाट भूमिहीन सुकुम्वासीको हैसियतमा जग्गा पाइसकेको व्यक्ति वा निजको परिवारले पुनः जग्गा पाउँदैन ।

१८. आयोगले भूमिहीन सुकुम्वासी परिवारलाई कहाँको जग्गा उपलब्ध गराउँछ ?

भूमिहीन सुकुम्वासी परिवारलाई भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१ को दफा ५२(ख) को उपदफा ४ को प्रतिकूल नहुने गरी बसोबास वा आवाद कमोत गरिआएको स्थानमा नै उपलब्ध गराउनेछ । सो सम्भव नभए आयोगले उपयुक्त ठहऱ्याएको अन्य स्थानमा जग्गा उपलब्ध गराउनेछ ।

१९. अव्यवस्थित बसोवासीहरूलाई उपलब्ध गराउने जग्गाको स्थान र क्षेत्रफल सम्बन्धी के व्यवस्था छ ?

अव्यवस्थित बसोवासीको परिवारलाई भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१ को दफा ५२(ख) को उपदफा ४ को प्रतिकूल नहुने गरी निजले आवद कमोत गर्दै आएको स्थानमा आवास वा कृषि प्रयोजनको लागि बढीमा देहाय बमोजिमको क्षेत्रफलको जग्गा उपलब्ध गराउनेछ ।

(क) आवास प्रयोजनको लागि:

(१) काठमाण्डौं उपत्यका र महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका तथा नगरपालिकाको शहरी क्षेत्रमा एकसय तीस वर्ग मिटर

(२) उपखण्ड (१) मा उल्लिखित क्षेत्र वाहेकको अन्य क्षेत्रमा एक हजार वर्ग मिटर

(ख) कृषि प्रयोजनको लागि दशहजार वर्ग मिटर ।

अव्यवस्थित बसोवासीले बसोबास र आवादकमोत छुट्टाछुट्टै स्थानमा गरेको रहेछ भने निजलाई आवास र कृषि प्रयोजनको लागि दुवै गरी दश हजार वर्ग मिटर क्षेत्रफलमा नबढ्ने गरी जग्गा उपलब्ध गराइनेछ ।

काठमाण्डौं उपत्यका र महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका तथा नगरपालिकाको शहरी क्षेत्रमा कृषि प्रयोजनको लागि जग्गा उपलब्ध गराइने छैन ।

२०. आयोगले कस्तो जग्गा उपलब्ध गराउँदैन ?

आयोगले निम्न बमोजिमको जग्गाहरू कोही कसैलाई पनि उपलब्ध गराउँदैन ।

- (क) धार्मिक, सांस्कृतिक तथा सामरिक महत्वका क्षेत्रभित्रका जग्गा,
- (ख) प्राकृतिक प्रकोप, विपद् व्यवस्थापन र वातावरणीय संरक्षणको दृष्टिबाट सुरक्षित गर्न आवश्यक देखिएको जग्गा,
- (ग) सार्वजनिक जग्गा, नदी, खोला वा नहर किनाराको जग्गा, जोखिमयुक्त स्थानमा बसोवास गरिएको जग्गा, राष्ट्रिय निकुन्ज वा संरक्षित क्षेत्रको जग्गा, हाल रुख विरुवाले ढाकिएको वनको जग्गा र सडक सिमाभित्रका जग्गा,
- (घ) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको प्रयोगको लागि आवश्यक रहेको जग्गा

२१. अव्यवस्थित बसोवासीले दस्तुर तिर्नु पर्दा मूल्यांकनको आधार के के हुन ?

अव्यवस्थित बसोवासीहरूको आर्थिक अवस्था, बसोवासको स्थिति, जग्गाको प्रकृति, क्षेत्रफल, मूल्यांकन, आवाद कमोतको अवधि र अन्यत्र जग्गा भए, नभएको लगायतका आधार रहेका छन् । अव्यवस्थित बसोवासीको जग्गा सहितको लगत संकलन नभई कति दस्तुर बुझाउनु पर्छ भन्ने थाहा हुदैन ।

२२. ठुठा विवरण दिनेलाई कस्तो सँजाय हुन्छ ?

भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१ को दफा ५२घ. मा दण्ड सँजाय सम्बन्धी व्यवस्था छ । जसमा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्वासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउने र अव्यवस्थित बसोवासीलाई व्यवस्थापन गर्ने क्रममा कुनै व्यक्तिले जग्गा प्राप्त गर्ने उद्देश्यले देहायको कार्य गरेमा तोकिएको अधिकारीले देहाय बमोजिम सजाय गर्न सक्नेछ ।

- (क) आफ्नो विवरण नदिएको वा गलत विवरण वा अभिलेख पेश गरेको तर जग्गा र संरचना प्राप्त गरीनसकेको अवस्था भएमा पच्चीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना ।
- (ख) आफ्नो विवरण नदिएको वा गलत विवरण वा अभिलेख पेश गरी जग्गा वा संरचना प्राप्त गरेको कुरा प्रमाणित हुन आएकोमा त्यस्तो जग्गा वा संरचना जफत गरी एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय ।
- (ग) भुठो विवरण लेखी सर्जिमिन गर्ने वा भुठो सिफारिस गर्नेलाई पच्चीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना,

२३. उद्योग/व्यवसाय सञ्चालन गरी बसेको सरकारी जग्गा रहेछ भने त्यस्तो जग्गा प्राप्त गर्न सक्छन वा सक्दैनन् ?

कुनै उद्योग वा व्यवसायिक संस्थाले अव्यवस्थित बसोवासीको रूपमा जग्गा भोगचलन गरेको रहेछ भने सो जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गरी सम्बन्धित उद्योग वा व्यवसायिक संस्थालाई प्रचलित नियमानुसार लिजमा उपलब्ध गराउन सकिने छ । आवास वा कृषि बाहेकको जग्गाको स्वामित्व नै प्रदान गर्न मिल्दैन ।

२४. विगतमा गठन भएका आयोग, कार्यदल र समितिहरूको अधुरा काम भन्नाले के बुझिन्छ ?

भूमि सम्बन्धी समस्या समाधान आयोग गठन आदेश, २०७६ जारी हुनु पूर्व नेपाल सरकारको गठन आदेश र मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ को उपदफा (१क) बमोजिम गठन भएका जग्गा दर्ता समितिहरू बाट कार्य प्रारम्भ गरी अधुरा रहेका कार्यलाई बुझ्नु पर्दछ ।

२५. अव्यवस्थित बसोवासीले एकमुष्ट दस्तुर बुझाउन नसकेमा के हुन्छ ?

अव्यवस्थित बसोवासीले जग्गा प्राप्त गर्दा निर्धारण भएको दस्तुर एकमुष्ट बुझाउन नसक्ने भएमा आयोगले तोकोको निकायमा निवेदन पेश गरेमा छानविन गरी उचित देखिएमा तिन वर्ष भित्र चुक्ता गर्ने गरी किस्ता तोक्न सक्ने छ । यसरी किस्ता तोक्दा कानून वमोजिमको व्याज समेत तिर्नु पर्नेछ ।

२६. कुनै अव्यवस्थित बसोवासीले भोगचलन गरेको जग्गा तोकिए वमोजिमको दस्तुर बुझाई आफ्नो नाममा कायम गर्न नचाहेमा वा नसकेका निजले सो जग्गा छोड्नु पर्छ ?

कुनै अव्यवस्थित बसोवासीले भोगचलन गरेको जग्गा तोकिए वमोजिमको दस्तुर बुझाई आफ्नो नाममा कायम गर्न नचाहेमा निजले सो जग्गा लिजमा पाउन आयोगमा निवेदन दिन सक्छ । यसरी निवेदन परेमा अव्यवस्थित बसोवासीले भोगचलन गरेको जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता कायम गरी सो जग्गा सम्बन्धित बसोवासीलाई प्रचलित कानून वमोजिम लिजमा उपलब्ध गराउन सकिने छ ।

२७. आयोग गठन कहिले भएको हो ? यसको कार्य अवधी कति छ ?
२०७११२१९ गते गठन भएको हो र यसको कार्यअवधी ३ वर्ष रहेको छ ।

२८. भूमिहीनलाई सुकुम्वासीलाई दिने भनेको भन्दा बढि जग्गा आवाद कमोद गरिरहेको रहेछ भने यस्तो अवस्थामा के हुन्छ ?
निजले अव्यवस्थित सरह दस्तुर बुझाई जग्गा लिन चाहेमा निजलाई नै र सो नचाहेमा भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१ को दफा ५२ख. वमोजिम भूमिहीन सुकुम्वासीलाई उपलब्ध गराउन वा नेपाल सरकारले अन्य प्रयोजनको लागि उपयोग गर्न सक्नेछ ।

२९. आयोगको काम कारवाही सम्बन्धी गुनासा भए कहाँ र कसरी गर्ने ?
भूमि सम्बन्धी समस्या समाधान आयोगको गुनासो व्यवस्थापन शाखामा फोन वा ईमेल मार्फत गुनासो गर्न सकिन्छ । गुनासो सुन्ने अधिकारीको पद, नाम र सम्पर्क नम्बर आयोगको वेभसाइटमा राखिने छ ।

